

УДК 316.6 (0758)

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ: СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ

Савельчук І.Б.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглядається інноваційна складова соціальної роботи з людьми похилого віку. Розкрито особливості впровадження мультидисциплінарного підходу у сферу надання соціальних послуг, зокрема соціально-педагогічних послуг. Досліджено головні проблеми, які впливають на якість життя людей похилого віку. Охарактеризовано принципи, форми та методи психолого-педагогічної підтримки людей похилого віку, що навчаються в «Університетах третього віку»

Ключові слова: інноваційні методи, соціальна робота, люди похилого віку, мультидисциплінарний підхід, соціально-педагогічні послуги.

Постановка проблеми. Реформування системи надання соціальних послуг в Україні суттєво впливає на організацію соціальної роботи з людьми похилого віку. Орієнтація на інновації у сфері надання соціальних послуг повинна вирішити основні проблеми, забезпечити необхідний рівень та якість життя літніх людей. Відтак, змінюються стереотипність щодо змісту, форм та методів роботи з людьми літнього віку, стимулюється їх особистісні прагнення реалізовувати свій потенціал засобами освітньої та творчої діяльності. Активне включення людей похилого віку в життя суспільства дозволяє засвоїти нові форми діяльності, в яких розкривається їх особистісний та творчий потенціал. Відповідно, особливої актуальності набувають як пошук нових підходів до надання соціальних послуг літнім людям, так і переосмислення значення мультидисциплінарного підходу в соціальній роботі з людьми похилого віку як засобу розв'язання проблем клієнтів, які знаходяться в складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти даної проблеми вивчалися багатьма вченими в різних напрямках, що пов'язані з різними аспектами старіння в межах фізіології, психології, медицини, соціології (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Р.М. Грановська, Т.З. Козлова, О.В. Краснова та ін.). Міждисциплінарний характер проблеми та виникнення нових перспективних напрямів соціальної роботи, таких як надання соціально-педагогічних послуг соціально незахищеним категоріям населення, доводить підвищений інтерес вітчизняних та зарубіжних вчених до освіти людей похилого віку (О.В. Агапова, С.П. Архіпова, М.М. Букач, Н.О. Ермак, А.І. Капська, О.Г. Карпенко, С.М. Коваленко, І.В. Козубська, Е.В. Лапшина, І.І. Мигович, Л.І. Міщик, В.Е. Робак, Г.С. Сухобська та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На необхідність пошуку інноваційних підходів у організації соціальної роботи з людьми похилого віку звертали свою увагу Є.І. Холостова, Т.З. Козлова, Т.В. Семигіна, Н.В. Кабаченко, Т.І. Коленіченко, Т.О. Голубенко та інші. Зокрема, визначення мультидисциплінарного підходу та особливості його застосування в соціальній роботі з різними групами клієнтів описані у працях таких вітчизняних науковців: Л.Т. Тютті, І.Б. Іванової, Н.Б. Бондаренко, Н.В. Майорова, В.М. Синьова. Принципи та особливості роботи спеціалістів в команді розглядаються в працях іноземних авторів: Vagclay P.M., Payne M., Hart V.M., Rowe H., Браун А., Боурн А., Чепмен В., М.В. Фирсов, Б.Ю. Шапіро, Яковлев Г.М. Однак, невирішеною частиною цього досить актуального питання залишається аналіз інноваційних практик соціальної роботи з різними групами населення, особливо з людьми похилого віку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття особливостей інноваційних методів і форм організації соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку».

Виклад основного матеріалу. Динаміка розвитку сфери надання соціальних послуг запускає до дії механізми покращення якості життя людей похилого віку, а з ними і появу нових дефініцій, термінів, понять, що відтворюють інноваційну практику, становлять сутність інноваційного потенціалу соціальної роботи, розкривають тенденції до змін. Процеси, які активізуються, передбачають розвиток таких принципів нових феноменів як «геронтоосвіта», «мультидисциплінарний підхід», «університет третього віку», введення яких у теорію та практику вітчизняної соціальної роботи з людьми похилого віку є інноваційним та ефективним. Звісно, що така перестановка акцентів у структурі соціальної роботи з людьми похилого віку вимагає створення в умовах «Університетів третього віку» освітнього середовища гнучкого поєднання, з одного боку, теоретичних засад андрагогіки, геронтоосвіти, неформальної освіти, а з іншого, теорії та практики мультидисциплінарного підходу щодо надання соціальних та соціально-педагогічних послуг людям пенсійного віку.

У теорію соціальної роботи з людьми похилого віку введено низкою виконаних досліджень поняття «освіта літніх людей» [1; 2], «освіта соціально незахищених категорій дорослих» [2; 8], «геронтоосвіта» [4], які, на жаль, неточні за змістом та функціями. Так, особливістю геронтоосвіти є її орієнтованість на задоволення потреб людей похилого віку, що безперечно впливає на їх життєву задоволеність, тим самим забезпечується підвищення якості життя [4]. Необхідною умовою успішного здійснення геронтоосвіти визначено педагогічну підтримку людей похилого віку. Її впровадження як критерій високої якості життя, передбачає супроводження людей похилого віку в освітньому просторі починаючи з реалізації потреби у пізнанні й творчості, й аж до реалізації стратегії благополучного старіння [4].

Щодо розуміння змісту поняття «освіта літніх людей» також визначено орієнтованість на задоволення потреб, але за конкретними функціями: соціальною, валеологічною і аксеологічною [8, с. 79]. При чому, соціальна функція пов'язана із задоволенням соціальних очікувань літніх людей, їхніх установок, мотивів, цілей, життєвих планів. Валеологічна функція передбачає створення умов для забезпечення комфортних умов навчання літніх людей, таку його організацію, яка б відповідала особливостям когнітивного і емоційного статусу літніх людей. Аксеологічна функція спрямована на залучення цих людей до загальнолюдських цінностей [8, с. 79].

Стосовно впливу освіти літніх людей на сфері їх життєдіяльності, то визначено, по-перше, як засіб соціального захисту і психологічної стабільності, по-друге, як спосіб інтеграції в комунікативний і культурний простір, і, по-третє, як активна діяльність, спрямована на самореалізацію особистості. Основний її зміст відображається через реалізація наступних функцій [8, с. 79]:

- просвітницьку, спрямовану на задоволення культурно-освітніх запитів людей літнього віку;
- інформаційну, спрямовану на розширення інформаційного простору доступними для людей літнього віку засобами;
- адаптивну, яка допомагає людям літнього віку опанувати нові соціальні ролі, адаптуватися у змінюваному соціумі;
- комунікативну, яка сприяє задоволенню потреби людей у безпосередніх контактах;
- реабілітаційну, яка сприяє подоланню психологічних і фізичних бар'єрів, що виникають у житті людей похилого віку;
- терапевтичну, покликану сприяти благотворному впливу на стан здоров'я людей похилого віку та їх самопочуття;
- соціального захисту як таку, що допоможе забезпечити певним чином соціальну підтримку у вирішенні життєвих проблем соціально незахищених категорій людей.

Феномен «освіта соціально незахищених категорій дорослих» містить у собі адаптаційний механізм усіх категорій населення, які визначені за критеріями «соціальний ризик» та «критична зона ринку праці», а не тільки людей похилого віку. Її спрямованість повинна забезпечити активізацію внутрішніх сил, сприяти розвитку творчого потенціалу та інтеграції у суспільство [2, с. 71].

Впровадження перспективного напрямку соціальної роботи, яким є надання соціально-педагогічних послуг літнім людям передбачає застосування інноваційних методів, створення умов для експериментальної перевірки ефективності і можливості застосування інновацій у соціальних закладах державного та недержавного підпорядкування, у освітніх закладах вищої школи, підвищення кваліфікації тощо. Серед умов, які мають підвищити ефективність впровадження інновацій в соціальну роботу з людьми похилого віку, ми визначаємо наступні:

- конструювання освітнього простору через організацію «Університетів третього віку» у державних соціальних закладах, громадських організаціях, державних закладах освіти, приватних закладах вищої освіти;
- формування готовності до здійснення інноваційної професійної діяльності у керівників закладів соціального та освітнього спрямування, громадських організацій, соціальних працівників, майбутніх соціальних працівників;
- створення мультидисциплінарної моделі та розробка технології співпраці соціальних закладів, вищих навчальних закладів та громадських організацій щодо надання інноваційної соціально-педагогічної послуги людям похилого віку.

На наш погляд, реалізація цих умов для здійснення змін у вітчизняній системі надання соціальних послуг людям похилого віку, вимагає розкриття змісту пошуку та втілення інновацій освітньої діяльності, зокрема: систематизацію ідей щодо надання освітніх послуг літнім людям; аналіз впровадження інновацій у діяльність соціальних, освітніх закладів та громадських організацій. Навіть, поверхневий розгляд історичних засад виникнення ідеї освіти людей похилого віку, функціонування

та процесу надання освітніх послуг в умовах неформальної освіти, виявить особливості організації та специфічність професійних функцій фахівців та волонтерів щодо готовності до впровадження інновації соціальної роботи.

Так, питання надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» в Україні регулюється Наказом Міністерства соціальної політики України за № 326 від 25.08.2011 року та Методичними рекомендаціями щодо організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [7] та базуються на теоретичних засадах неформальної освіти [3; 6]. Проте, інноваційні ідеї надання освітніх послуг людям похилого віку мають історичне підґрунття та характерну особливість реалізації в соціальній роботі зарубіжних країн.

Загальновідомо, що виникнення інновації соціальної роботи у Західній Європі, а саме організацію процесу надання освітніх послуг літнім людям, спричинили наступні чинники [9]:

- наявність особистісного та освітнього потенціалу людей похилого віку і можливість передачі життєвого та професійного досвіду молодим людям через створення (1968 р.) шкіл для різних вікових категорій дорослого населення.
- необхідність реформування університетської освіти та реформування освітньої сфери в цілому і створення можливостей для додаткового фінансування та реалізацію навчально-дослідної діяльності через створення Університетів третього тисячоліття УТТ (1973 р., м. Тулуза, Франція), що поєднують функції таких закладів як навчальних центрів для людей похилого віку, освітніх установ та геронтологічних закладів;

- необхідність профілактики та корекції геронтологічних проблем в суспільстві і можливість функціонування Університетів третього віку (1980-90 рр.) як реакційної організації освітнього простору (клубів), що поєднує навчання та дозвілля;
- пріоритетність принципів автономності, самоосвіти, добровільності, партнерства і можливість функціонування Університетів третього віку (2000-10 рр.) як навчального співтовариства, що має тісну співпрацю з вищими навчальними закладами та виступають як окремі структурні підрозділи (факультети, відділи) вищих навчальних закладів, або як самостійні факультети у структурній організації діяльності соціальних закладів, де навчання людей похилого віку здійснюють добровольці-волонтери.

Аналіз вітчизняного досвіду здійснення геронтоосвіти як провідного інноваційного напрямку соціальної роботи з людьми похилого віку щодо його організаційного забезпечення дозволило нам зазначити структурну підпорядкованість «Університетів третього віку»:

- соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку» як структурний підрозділ Центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- освітній центр «Університет третього віку» як структурний підрозділ державних вищих навчальних закладів або окремих факультетів приватного вищого навчального закладу;
- соціальний проект «Університет третього віку» як конкретна діяльність громадської організації або спеціально створена громадська організація, яка має споріднену назву «Академія третього віку», «Інститут третього віку», а за змістом та функціями здійснює відповідну освітню діяльність щодо надання соціально-педагогічних послуг людям похилого віку.

Щодо програмно-методичного та технологічного забезпечення освітньої діяльності «Університету третього віку», то згідно з нормативно-правовими документами [7] до організації навчання людей похилого віку можуть бути залучені фахівці місцевих органів влади (за їх згодою), місцевих управлінь праці та соціального захисту населення, охорони здоров'я, юстиції, Пенсійного фонду України, служби зайнятості, територіального центру. До здійснення навчання в умовах «Університетів третього віку» передбачено залучення викладачів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, студентів, вчених із академічних інститутів та дослідницьких центрів, вчителів загальноосвітніх шкіл та старших школярів, представників громадських організацій [7]. Пріоритетною є професійна діяльність викладачів, діяльність волонтерів, залучення до викладання людей похилого віку за принципом «рівний-рівному».

Найбільш доцільною формою організації надання соціально-педагогічної послуги людям похилого віку, ми вважаємо, міждисциплінарну групу роботу фахівців соціальної сфери, викладів вищих навчальних закладів, студентів-волонтерів, які включені у процес навчання та дозвілля літніх людей, за моделлю мультидисциплінарної команди, яка застосовується у роботі соціально незахищеними категоріями населення, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Нагадаємо, що традиційно мультидисциплінарна модель визначається як спільна діяльність незалежних експертів у різних галузях знань за окремими планами роботи та конкретними завданнями. Мультидисциплінарна модель надання освітніх послуг людям похилого віку виступає головною умовою підвищення якості соціальних послуг та отримання задоволення від роботи, оскільки дозволяє в умовах «Університету третього віку» досить ефективно і швидко вирішувати однопланові завдання та проблеми відповідно чіткого розподілу обов'язків, взаємодію різних структур, соціальних закладів, державних установ, залучених до навчального процесу та дозвілля літніх людей.

Таким чином, мультидисциплінарний підхід є цінною інновацією в Україні, тому що має ряд переваг щодо традиційної моделі надання соціальних послуг людям похилого віку. Зрозуміло, що введення мультидисциплінарного підходу дозволяє ефективно й раціонально використовувати потенціал та ресурси не тільки державних закладів освіти, а також недержавних соціальних закладів, які займаються проблемами людей похилого віку. При цьому, застосування мультидисциплінарного підходу в умовах «Університетів третього віку» впливає на активізацію волонтерів, які мають можливість та бажання надавати соціально-освітні послуги. Так, мультидисциплінарну модель надання соціально-педагогічних послуг «Університет третього віку» в територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг) схематично можна представити через технологію співпраці вищих навчальних закладів та соціальних закладів (рис. 1).

Як бачимо, саме організація такої злагодженої роботи передбачає створення ефективно працюючої мультидисциплінарної команди різних фахівців: психологів, юристів, соціальних працівників, волонтерів-студентів Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова, викладачів навчальних дисциплін соціально-психологічного спрямування, які здійснюють супервізію.

Зауважимо, що до складу волонтерської групи увійшли студенти, основною вимогою до яких була відповідна участь в роботі навчальних студій кафедри теорії та технології соціальної роботи Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова. Саме тому до складу цієї команди увійшли не тільки студенти, які мають відповідну фахову підготовку а й підготовку до інноваційних форм соціальної роботи (проектна діяльність, тренінгові діяльність, арт-терапевтична діяльність, кейс-менеджмент).

Оцінка діяльності волонтерів-студентів, які викладали навчальні дисципліни на різних факультетах «Університету третього віку» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) слухачами-людьми похилого віку (м. Київ, Деснянський район) дозволяє визначити основні аспекти та характеристики:

- «мати міцні знання зі свого предмету» (100%);
- «вміти цікаво викладати» (100%);
- «звертати увагу на інтереси слухачів (щодо викладання матеріалу)» (86,6%);
- «застосовувати різноманітні методи викладання (дискусії, тренінги, використовувати музику і т.д.)» (60%);
- «індивідуальний підхід до кожного слухача» (100%).

Таким чином, професійна підготовка учасників мультидисциплінарної команди, толерантне ставлення до людей похилого віку, розуміння проблем старості, соціально-психологічні особливості, медичні аспекти забезпечують ефективність впровадження інновації соціальної роботи з людьми похилого віку. Позитивними аспектами процесу надання соціально-педагогічних послуг в умовах «Університетів третього віку» мультидисциплінарною командою фахівців, волонтерів, фахівців громадських організацій є реінтеграцію людей похилого віку в активне життя суспільства та надання допомоги людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями. Змістовно систему знань і умінь, які набувають люди похилого віку визначаємо через знання процесу старіння та його особливостей, знання сучасних методів збереження здоров'я, набуття навичок самодопомоги, формування принципів здорового способу життя, знання основ законодавства стосовно людей похилого віку та його застосування на практиці, формування та розвитку навичок використання новітніх технологій, насамперед інформаційних

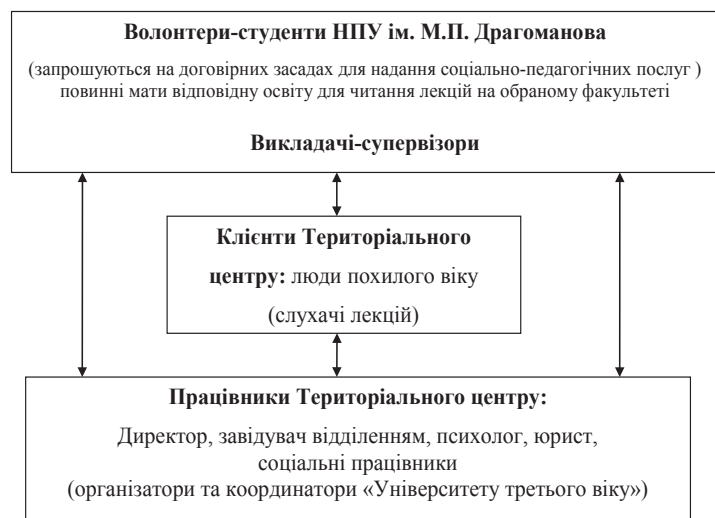

Рис. 1. Модель надання соціально-педагогічної послуги людям похилого віку на мультидисциплінарних засадах в Територіальному центрі

та комунікаційних, розкриття творчого потенціалу можливостей засобами арт-терапії.

Висновки і пропозиції. Отже, на основі проведеного аналізу теоретичних джерел та експериментально-дослідної роботи, що проводиться в Інституті соціальної роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова було розроблено та реалізовано модель співпраці державних освітніх закладів і закладів соціального спрямування на засадах мультидисциплінарного підходу до надання соціально-педагогічних послуг людям похилого віку.

Введення мультидисциплінарного підходу до надання соціально-педагогічних послуг є інноваційним та ефективним вирішенням проблеми покращення якості життя людей похилого віку в Україні.

Перспективними вважаємо дослідження питань формування готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення інноваційної діяльності на ґрунтовних засадах арт-терапевтичної роботи з людьми похилого віку в умовах надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку».

Список літератури:

1. Архипова С. П. Організаційно-педагогічні аспекти надання освітніх послуг в умовах «Університету Третього Віку» / С. П. Архипова // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін. – Черкаси, 2012. – С. 12-19.
2. Архипова С. П. Освіта соціально незахищених категорій дорослих: теорія, методологія, практика: монографія / С. П. Архипова. – Черкаси: ПП Чабаненко, 2011. – 368 с.
3. Довідник для людей літнього віку / [упоряд.: Рубцов В. П., Фіалко С. В.; за ред. В. В. Чайковської, Л. А. Стаднюка]; Геронт. інформ.-консультат. центр, ДУ «Ін-т геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова» НАМН України, Фонд народонаселення ООН. – Т.: Терно-граф, 2010. – 256 с.
4. Ермак Н. А. Педагогическая поддержка качества жизни пожилых людей: Монография. Текст / Н. А. Ермак. Ростов н/Д: ИПО ПИ ЮФУ, 2008. – 232 с.
5. Інновації у соціальних службах: Навч.-метод. посіб. / Семігіна Т. В., Покладова В. В., Грига І. М. та ін. – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – С. 162.
6. Коваленко С. М. Неформальна освіта дорослих: досвід організації та перспективи реалізації в Україні / С. М. Коваленко // Педагогічні науки. – 2008. – С. 30-38.
7. Наказ «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» (від 25 серпня 2011 року № 326) <http://document.ua/pro-vprovadzhenja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html>
8. Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / С. П. Архипова, Т. М. Десятов, І. І. Курляк, Л. І. Міщик, Г. Я. Майборода та ін.; за заг. ред. С. П. Архипової. – Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2014. – 235 с.
9. Czerniawska O. Drogi i bezdroza andragogiki i gerontologii / O. Czerniawska. – Lodz, 2007. – S. 118-141.

Савельчук І.Б.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ПОЖИЛЫМИ ЛЮДЬМИ: СПЕЦИФИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается инновационная составляющая социальной работы с пожилыми людьми. Раскрыты особенности внедрения мультидисциплинарного подхода в сферу предоставления социальных услуг, в том числе социально-педагогических услуг. Исследованы главные проблемы, которые влияют на качество жизни людей преклонного возраста. Охарактеризованы принципы, формы и методы психолого-педагогической поддержки людей пожилого возраста, обучающихся в «Университетах третьего возраста».

Ключевые слова: инновационные методы, социальная работа, люди преклонного возраста, мультидисциплинарный подход, социально-педагогические услуги.

Savelchuk I.B.

National Pedagogical University Dragomanov

INNOVATIVE METHODS OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY: SPECIFICITY FEATURES AND IMPLEMENTATION

Summary

In the article the innovation component of social work with older people. The features of the implementation of a multidisciplinary approach to the provision of social services, including social and educational services. Investigated the main problems that affect the quality of life of older people. The characteristic principles, forms and methods of psychological and educational support seniors enrolled in the «University of the Third Age»

Keywords: innovative methods, social work, the elderly, multidisciplinary approach, social and educational services.